

РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

КРАЄЗНАВЧА СКЛАДОВА У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

LOCAL HISTORY COMPONENT IN THE TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

У статті окреслено проблему реалізації краєзнавчої складової у підготовці майбутніх учителів початкової школи через вивчення освітніх компонентів професійного блоку навчального плану підготовки бакалаврів спеціальності 013 Початкова освіта. Про актуальність даного питання свідчить достатня кількість публікацій науковців з різних галузей освіти.

У дослідженні проаналізовано висловлювання науковців щодо тлумачення дефініцій «педагогічне краєзнавство» та «краєзнавчий принцип». Результати дослідження доводять, що педагогічне краєзнавство включає вивчення, збереження і творче використання надбань освіти, науки, педагогічних ідей, знань про розвиток місцевої культури та місцевого педагогічного досвіду в теорії і практиці сучасних закладів освіти. Цінність педагогічного краєзнавства становлять особливості розвитку освіти в регіоні, традиції народного виховання, фольклор як засіб виховання, діяльність місцевих педагогів, передовий педагогічний досвід, а також ідеали, принципи, виховні засоби та наукові концепції, характерні для педагогіки краю та ідеї видатних педагогів регіону. У статті проаналізовано функції та принципи педагогічного краєзнавства. Серед загальних дидактичних принципів деякі науковці виокремлюють краєзнавчий принцип, який передбачає роз'яснення наукових понять, виявлення, розкриття та підтвердження прикладами з навколишнього середовища.

У статті висвітлено важливість використання краєзнавчого матеріалу в підготовці майбутніх учителів початкової школи. Деякі з фахових дисциплін навчального плану («Література Переяславщини», «Методика навчання природничої освітньої галузі», «Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі», «Теорія національного виховання. Методика виховної роботи») включають елементи краєзнавства та готують студентів до краєзнавчої роботи з учнями. Описано особливості проведення краєзнавчої роботи зі студентами на Переяславщині. Представлено загальні та фахові компетентності і практичні результати навчання, які набуваються студентами з окремих освітніх компонентів.

Ключові слова: педагогічне краєзнавство, краєзнавчий принцип, загальні компетентності, фахові компетентності, програмні

результати навчання, підготовка фахівців, початкова школа.

The article reveals the problem of implementing the local history component in the training of future primary school teachers through the study of subjects of the professional block of the curriculum for bachelors majoring in 013 Primary Education. The relevance of this issue is proved, as evidenced by the appropriate number of published works by scientists in various fields of science.

The study analyses the statements of individual scholars on the interpretation of the definitions of «pedagogical local history» and «local history principle». It is proved that pedagogical local history involves knowledge of the development of education, science, pedagogical thought, culture of the local region, study, preservation and creative use of regional pedagogical experience in the theory and practice of modern educational institutions. The values of pedagogical local history include the peculiarities of the development of education in a given area, folk educational traditions, folklore as a means of education, the activities of local educators, best pedagogical practices, as well as ideals, principles, means of education characteristic of the pedagogy of the region, scientific concepts, ideas of famous teachers of the region. The article analyses the functions and principles of pedagogical regional studies. Among the general didactic principles, some scholars single out the local history principle, which means clarification, specification, disclosure and confirmation of scientific concepts with examples from the environment.

The article emphasises the importance of using local history material in the training of future primary school teachers. Some subjects of the professional block of the curriculum are presented («Literature of Pereiaslavshchyna», «Methods of teaching natural education. Methods of teaching civic and historical education», «Theory of national education. Methods of Educational Work»), which include a local history component and prepare students for local history work with students. The peculiarities of conducting local history work in Pereiaslav region are described. The general, professional competences and practical results of individual disciplines are presented.

Key words: pedagogical local history, local history principle, general competences, professional competences, programme learning outcomes, training of specialists, primary school.

УДК 378.147:[37.011.3-051:373.3]:908
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.2.21>

Опанасенко Н.І.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки, теорії
і методики початкової освіти
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

Черненко Г.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки, теорії
і методики початкової освіти
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Підготовка висококваліфікованого фахівця є актуальним завданням для національної системи освіти, особливо в контексті євроінтеграційних

процесів. В умовах модернізації всіх ланок системи безперервної освіти виникає потреба у впровадженні інноваційних підходів до реалізації концепції підготовки майбутніх фахівців відповідно

до європейських стандартів. Прикладом такого підходу до стандартизації педагогічної освіти став компетентнісний підхід навчання майбутніх фахівців. Це забезпечує підвищення якості їх підготовки, оновлення змісту навчально-професійної діяльності здобувачів вищої освіти відповідно до сучасних потреб особистості й суспільства.

Учитель є ключовою постаттю в реалізації державної політики щодо розвитку особистості, в домінуванні особистісно-професійного впливу на вироблення ціннісних орієнтацій учнів, у запровадженні демократичних принципів у практику освіти. Тому, на сучасному етапі розвитку національної системи педагогічної освіти, вимоги до підготовки майбутнього вчителя значно посилюються.

На сьогодні в закладах освіти України значна увага приділяється впровадженню краєзнавчих засобів, які досить довгий час використовувались недостатньо, однак були покликані виховувати підрастаюче покоління, формувати у нього світоглядні переконання, високу мораль, духовність і культуру. Одним із шляхів реалізації краєзнавчого напрямку в системі підготовки майбутніх учителів початкової школи є педагогічне краєзнавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання краєзнавчої освіти в різні періоди досліджували зарубіжні та вітчизняні педагоги-просвітители (Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, Т. Шевченко, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.). Проблему педагогічного краєзнавства розкрито у працях сучасних науковців (О. Блажко, К. Волохата, Л. Масол, В. Матіяш, О. Москаленко, С. Піскун та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на належну кількість наукових досліджень щодо педагогічного краєзнавства і використання краєзнавчих засобів у професійній підготовці майбутніх учителів, актуальною на сьогодні залишається проблема краєзнавчої складової у професійній підготовці здобувачів вищої освіти до педагогічної діяльності в НУШ. Сучасні виклики суспільства вимагають постійного оновлення професійної підготовки вчителів початкової школи.

Метою нашої статті є визначення ролі краєзнавчої складової у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні визначення поняття «педагогічне краєзнавство» широко варіюється. За словами Л. Масол, «в Україні педагогічне краєзнавство було завжди тісно пов'язане з науковим (здійснюється у наукових установах – науково-дослідних інститутах, музеях, бібліотеках) і громадським (краєзнавчий рух із залученням широких кіл громадськості)» [1, с. 431]. Дослідниця зазначає, що ідея краєзнавства, яка має генетичне коріння в царині

української етнопедагогіки, проникла в освітню практику братських і козацьких шкіл, а згодом колегіумів і гімназій, де дослідження з різних предметів здійснювалися з використанням місцевих матеріалів, зокрема фольклору [1, с. 431].

Педагогічне краєзнавство передбачає вивчення, збереження і творче використання здобутків освіти, науки регіону, педагогічної думки, пізнання місцевої культури. Цінність педагогічного краєзнавства становлять особливості розвитку освіти в конкретному регіоні, традиції народного виховання, фольклор як виховний засіб, діяльність місцевих педагогів, передовий педагогічний досвід (авторська школа, діяльність окремих педагогів-новаторів), а також ідеали, принципи, виховні засоби, наукові концепції, характерні для педагогіки регіону. За визначенням О. Москаленко, «педагогічне краєзнавство – це галузь історико-педагогічного знання про особливості розвитку освіти, науки, культурних традицій краю, педагогічної думки, закономірності навчання та виховання молодого покоління на базі використання місцевого педагогічного матеріалу, передового педагогічного досвіду вчительських та адміністративно-керівних кадрів» [3, с. 79]. Педагогічне краєзнавство уможливує використання місцевих педагогічних і культурних ресурсів у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Важливим аспектом використання краєзнавчих джерел є розуміння їх функцій та принципів, їхньої взаємозалежності, взаємообумовленості та взаємозумовленості. У дослідженнях В. Матіяш і О. Москаленко виділено такі функції педагогічного краєзнавства: соціокультурна, теоретико-методологічна, дидактична, ціннісна, дослідницька та прогностична [2, с. 19; 3, с. 80].

О. Москаленко визначає та встановлює структуру педагогічного краєзнавства: історико-педагогічне, шкільне краєзнавство, дидактика, вплив місцевих чинників на розвиток особистості та суспільну свідомість громади, етнографічно-педагогічна спрямованість краєзнавства, педагогічний досвід учителів, адміністративно-управлінські елементи [3, с. 80]. Науковці В. Матіяш і О. Москаленко виокремлюють загальні дидактичні та специфічні принципи педагогічного краєзнавства, які мають бути застосовані у професійній підготовці майбутніх учителів: науковості, систематичності, послідовності, доступності (ці принципи забезпечують зв'язок з наукою), комплексності, врахування індивідуальних особливостей, попереднього досвіду студентів (реалізуються з метою проведення пошуково-дослідницької роботи), регіональності (специфічний принцип краєзнавчої освіти), дослідницького і творчого підходів (реалізуються через творчу роботу) [2, с. 20; 3, с. 80].

Деякі науковці та вчителі-практики визначають краєзнавчий принцип як один із дидактичних

принципів. Він означає уточнення, конкретизацію, розкриття та підтвердження наукових понять прикладами з навколишнього середовища. Краєзнавчий принцип застосовується на уроках географії в середній і старшій школі та на уроках «Я досліджую світ» у початковій ланці. На нашу думку, цей принцип тісно пов'язаний з принципом культуровідповідності, який передбачає нерозривний зв'язок виховання з культурними надбаннями людства і свого народу в царині духовної та матеріальної культури.

Методика краєзнавчої роботи враховує етнокультурне середовище конкретного регіону і включає підготовку та організацію навчальних екскурсій, оглядових та краєзнавчих походів, а також фольклорно-етнографічних експедицій для ознайомлення здобувачів освіти з культурою регіону, де вони проживають. При цьому максимально враховуються інтереси здобувачів освіти, оскільки вони, як правило, залучаються до самостійного планування тематики цих заходів, розробки маршрутів, вибору видів краєзнавчих заходів та презентації результатів. Це дає можливість обрати той напрям краєзнавчої діяльності, який є найбільш цікавим для здобувачів освіти і відповідає їхній спрямованості, здібностям та професійній орієнтації [1, с. 431].

Якість підготовки студентів до краєзнавчої роботи з учнями в початковій школі вимагає ретельної і плідної роботи викладачів закладів вищої освіти. Саме тому навчальний план для здобувачів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 013 Початкова освіта Університету Григорія Сковороди в Переяславі вміщує освітні компоненти, в яких представлено краєзнавчий матеріал Переяславщини, що сприяє особистісній зацікавленості в краєзнавчій діяльності, невимушеному вільному спілкуванню між здобувачами вищої освіти.

На першому курсі студенти спеціальності «Початкова освіта» вивчають курс «Література Переяславщини», який передбачає реалізацію краєзнавчого принципу. Програма курсу має на меті ознайомити студентів з творчістю видатних майстрів слова Переяславщини, багатством ідейно-художнього змісту творів талановитих митців та здобутками педагогів-просвітителів регіону.

У процесі вивчення освітнього компонента «Література Переяславщини» у здобувачів вищої освіти повинні бути сформовані такі компетентності:

Загальні:

- здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів);
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Фахові:

- уміння усно та письмово спілкуватися державною мовою;

- здатність організувати освітній процес у початковій школі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, розвитку в них критичного мислення та формування ціннісних орієнтирів.

Практичними результатами опанування курсу «Література Переяславщини» є:

- організувати монологічну, діалогічну та полілогічну форми спілкування з молодшими школярами, іншими учасниками освітнього процесу, представниками громади, поважаючи права людини та суспільні цінності; формувати судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти;

- критично оцінювати точність і достовірність джерел інформації та дотримуватися правових і етичних вимог щодо використання інформаційних, комунікаційних і цифрових технологій в освітній діяльності в початковій школі;

- вчитися упродовж життя й удосконалювати з високим рівнем автономності набуту під час навчання кваліфікацію.

Ефективними методами вивчення освітнього компонента «Література Переяславщини» є дискусії, написання творів-роздумів, есе, аналіз і синтез літературних джерел та висловлення власних думок.

Специфікою даного курсу є те, що студенти не тільки знайомляться з митцями Переяславщини, а й мають унікальну можливість доторкнутися до глибин національного колориту нашого краю, відвідуючи при цьому музеї, які репрезентують нашу краєзнавчу спадщину. Вивчаючи теми «Творчість Г. Сковороди і Т. Шевченка на Переяславській землі», «Творча спадщина Шолом-Алейхема», студенти відвідують музеї м. Переяслава (Меморіальний музей Григорія Сковороди, Музей класика єврейської літератури Шолом-Алейхема, Музей «Заповіту» Тараса Григоровича Шевченка), таким чином реалізується краєзнавчий принцип. Тема «Творча спадщина сучасних майстрів слова Переяславщини» передбачає вивчення художніх творів і педагогічний доробок педагогів-просвітителів, наших сучасників, Н. Гаврилюк, М. Карпюк-Гончарук, О. Потапенка та ін.

Як правило, на останньому практичному занятті з курсу «Література Переяславщини» студенти презентують власні дослідження про видатних постатей свого регіону. Таким чином, вони знайомляться з краєзнавчим матеріалом різних регіонів України. Така комунікація формує патріотичну та етнічну свідомість майбутніх учителів початкової школи і, зрештою, знаходить своє практичне втілення.

На другому курсі студенти спеціальності 013 Початкова освіта вивчають інтегрований курс «Методика навчання природничої освітньої галузі. Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі». З даного освітнього компонента

в здобувачів вищої освіти повинні бути сформовані такі компетентності:

Загальні:

– здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, розуміти цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства, патріотизму та необхідність його сталого розвитку, верховенства права і свобод людини і громадянина в Україні;

– вміння шукати та аналізувати інформацію з різних джерел.

Фахові:

– здатність проєктувати осередки навчання, виховання та розвитку молодших школярів;

– здатність моделювати зміст відповідно до очікуваних результатів навчання та обирати найбільш доцільні форми, методи, прийоми та засоби для формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у процесі вивчення освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: природничої, громадянської та історичної.

Практичними результатами опанування курсу «Методика навчання природничої освітньої галузі. Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі» є:

– інтегрувати та використовувати предметні знання на основі освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти (природничої, громадянської та історичної) та трансформувати їх у різні форми;

– планувати та організовувати освітній процес, позаурочну роботу в початковій школі, використовуючи різні організаційні форми навчання та виховання, відповідно до принципів науковості та вимог нормативних документів початкової школи;

– використовувати в освітній практиці різноманітні прийоми формування, поточного та підсумкового оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи;

– застосовувати методи і прийоми навчання, інноваційні технології та міжпредметні зв'язки в стандартних і нестандартних ситуаціях професійної діяльності в початковій школі; інтегрувати зміст різних навчальних дисциплін та оцінювати ефективність їх застосування;

– аналізувати викладання та оцінювати ефективність використання форм, методів, засобів і прийомів для досягнення мети і завдань навчання в початковій школі.

Інтегрований курс «Методика навчання природничої освітньої галузі. Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі» реалізує краєзнавчий принцип. Ефективними методами вивчення даного освітнього компонента є індивідуальна, групова та колективна роботи, висловлювання власних думок, дискусії, презентації, мультимедіа.

Головним джерелом краєзнавчих знань є безпосереднє вивчення природи під час екскурсій та краєзнавчих експедицій, які проводяться зі студентами в межах вивчення курсу «Методика навчання природничої освітньої галузі. Методика навчання громадянської та історичної освітньої галузі». Вивчаючи теми «Урок-екскурсія у початкових класах. Позаурочна та позакласна роботи», «Людина серед людей» на уроках «Я досліджую світ», «Методика формування суспільствознавчих понять «культура», «правила поведінки» на уроках «Я досліджую світ», студенти беруть участь у дискусіях, створенні індивідуальних і колективних проєктів з використанням краєзнавчих засобів Переяславського регіону, організовуються екскурсії до Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» де проводяться окремі практичні заняття. Серед музеїв заповідника «Переяслав» студенти відвідують: Музей архітектури давньоруського Переяслава, Музей лікарських рослин, Музей українських обрядів. Такі заняття спрямовані на формування в здобувачів вищої освіти національної свідомості, патріотизму, передбачають краєзнавчу та культуротворчу підготовку майбутніх учителів початкової школи, впливають на їх становлення як особистостей і на професійну діяльність у майбутньому.

Організація екскурсій у музеї, що присвячені здобуткам нашого регіону в галузі освіти й ті, які можна використати з педагогічною метою, є однією з форм підготовки майбутніх учителів початкової школи до здійснення краєзнавчої діяльності. Важливо навчити студентів краєзнавчої роботи, адже вони мають вміти проводити її з учнями початкової школи. Так у Типовій освітній програмі початкової освіти під керівництвом Р. Шияна [4] громадянська та історична освітня галузь вміщує змістові лінії, які передбачають краєзнавчу роботу з учнями. Наприклад, змістова лінія «Моя культурна спадщина» сприяє усвідомленню учнями свого коріння в національній та етнічній культурах і європейських цивілізаціях. Учням надається можливість досліджувати місцеві пам'ятки, дізнаватися про традиції та історію своїх родин, народів і націй. Навчання в межах цієї змістової лінії сприяє розумінню важливості та різноманітності культурної спадщини людства та формуванню навичок пізнання минулого [4, с. 92]. Змістова лінія «Моя шкільна і місцева громади» дає можливість учням зрозуміти основні норми шкільного і громадського життя та зробити свій внесок у їх відтворення і модернізацію. Вивчення традицій школи та громади, ознайомлення з громадянськими вчинками земляків, діяльністю шкільної адміністрації, місцевих органів влади та добровільних асоціацій, зорієнтованих на громадські справи, сприяють набуттю учнями первинного досвіду громадянської активності, демократичної

поведінки та конструктивної взаємодії, впливають на формування емоційно-ціннісних елементів громадянської культури дітей [4, с. 92].

Тому важливо, щоб майбутні вчителі початкової школи брали участь у краєзнавчих дослідженнях. Адже саме вони будуть знайомити своїх учнів з культурною спадщиною, традиціями, звичаями та видатними громадянами свого народу та рідного краю, формувати в них патріотизм, любов до свого народу, малої батьківщини.

Краєзнавча складова у підготовці майбутніх учителів початкової школи реалізується через інтеграцію краєзнавства та виховання підростаючого покоління. Така інтеграція простежується у підготовці майбутніх учителів початкової школи через вивчення на третьому курсі освітнього компонента «Теорія національного виховання. Методика виховної роботи». Метою вивчення даного курсу є формування у майбутніх учителів початкової школи уявлення про виховання особистості; навчити їх орієнтуватися в закономірностях, принципах процесу виховання, опанувати знаннями про різноманітні форми, методи, засоби виховання; оволодіти навичками аналізу виховного процесу і проблемних педагогічних ситуацій у сім'ї, класному колективі; розвивати практичні вміння щодо організації виховного процесу, що забезпечують творчість та ініціативу в різних видах діяльності.

З курсу «Теорія національного виховання. Методика виховної роботи» у здобувачів вищої освіти повинні бути сформовані такі компетентності:

Загальні:

- здатність реалізовувати свої права та обов'язки як члена суспільства, громадянина України, визнавати цінності громадянського суспільства;
- здатність діяти з почуттям соціальної відповідальності.

Фахові:

- здійснювати виховну діяльність з учнями початкової школи;
- здатність планувати, проєктувати та аналізувати освітній процес у початковій школі як цілісну педагогічну систему, що включає мету, завдання, зміст, методи, прийоми, педагогічні засоби, форми організації та діяльності вчителя й учнів;
- орієнтуватися на досягнення відповідних результатів;
- здатність ефективно використовувати виховний потенціал уроків і занять з учнями в позакласній роботі.

Практичними результатами опанування курсу «Теорія національного виховання. Методика виховної роботи» є:

- планувати та організовувати освітній процес, позакласну виховну роботу в початковій школі,

використовуючи різні форми організації навчання та виховання, відповідно до принципів науковості та вимог нормативних документів початкової школи;

- навчатися впродовж життя та розвивати набуті під час навчання якості з високим ступенем автономії;

- проєктувати зміст і методику проведення виховних заходів для учнів початкової школи.

У процесі вивчення тем «Позакласна і позашкільна виховна робота», «Форми та методи виховної роботи з молодшими школярами», «Напрями виховання учнів початкової школи» студенти розробляють виховні заходи для молодших школярів. При цьому акцентується увага на використанні краєзнавчого матеріалу.

Вищезазначені навчальні дисципліни для здобувачів спеціальності 013 Початкова освіта передбачають ознайомлення з різними джерелами інформації через безпосереднє вивчення регіону, краєзнавчу діяльність, що сприяє формуванню загального українознавчого освітнього простору та створення регіонального культуротворчого середовища в освітньому процесі. Це важливо для майбутнього вчителя початкової школи, який має сприяти отриманню учнями краєзнавчих знань про особливості розвитку свого регіону та формувати навички й уміння їх практичної реалізації. Таким чином, учитель реалізує краєзнавчий принцип, який через пізнання довкілля, спрямований на формування в молодших школярів патріотизму, громадянськості, працьовитості, професійної спрямованості.

Висновки. Отже, краєзнавча складова професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи сприяє формуванню всебічно освіченого фахівця. Студенти набувають практичних умінь і навичок роботи з краєзнавчим матеріалом, що стає ефективним інструментом у вихованні підростаючого покоління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Масол Л.М. Краєзнавство. *Енциклопедія освіти /* Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 430 – 432.
2. Матіяш В.В. Функції та принципи педагогічного краєзнавства. *Наукова думка сучасності і майбутнього*. Збірник статей учасників десятої всеукраїнської практично-пізнавальної конференції. Дніпро, 2017. С. 19 – 22. <https://naukam.triada.in.ua/images/files/zbirnik10.pdf> (дата звернення: 23.01.2024).
3. Москаленко О.М. Педагогічне краєзнавство на Полтавщині: теоретичні основи поняття. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія: Педагогічні науки. 2009. Вип. 6. С. 79 – 83 http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2009_6_19 (дата звернення: 23.01.2024).
4. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. Київ: Видавництво «Світоч», 2019. 336 с.